

AZ „ÁLMOK ÁLMODÓJA” — A MESSIÁS —
A LÁTNIK

B O R I I M R E

A szimbolista költő látnok, és ha küldetéses indulatok is fűtik-ihletik, akkor messianisztikus lélek is, aki kész látnokká válni. Nem a szokványos megváltás-képzetre kell azonban gondolnunk elsősorban: most az új világba vezérlés mozzanata is adva van, ilyen módon lehetségessé válik a csoda, és feldereng, illetve megmutatkozik, a vágyottnak költészetileg-filozófiaiilag „megvalósított” országa, az „egésznek” szimbolisták álmodta egyetemessége. S ez az egyéniségnek a legnagyobb, mélyen szubjektív vívmánya. Ezzel képes meghaladni kora úgynevezett kollektív és individuális valóságát, tagadni a jelent.

Komjáthy Jenőnek tehát törvényszerűen szimbolista költővé kellett lennie, mind világfelfogásban, „filozófiában”, noha semmiféle bölcséleti tételességről szó sem lehetett, mind képhasználatban, a jelképek versbe építésében. Mert az utóbbi, a szimbólum, az univerzumnak, a teljességnek mikrováltozata, ha elfogadjuk (s miért ne fogadnánk el) Németh G. Béla meghatározását, mely szerint a szimbólumok a „teljes világképnek, az élet totalitásának benyomását keltik”, illetve olyan új kép-szintézisek, amelyekben a valóságos világ valóságos ellentétei feloldódnak látszanak (ua.). Előre kell mindezt bocsátanunk, ha fel akarjuk tenni a kérdést: valóban végzetesek voltak-e a misztikának azok a bizonyos vizei, amelyek felé Komlós Aladár látta hajózni a költőt. Igen, ha a misztikát egészen konvencionálisan értelmezzük, de nem, ha Bertrand Russel útmutatását követjük, aki a miszticizmust az élel szembeni beállítottságként fogta fel, nem pedig a „világra vonatkozó hitvallásként” értelmezte. Ugyancsak Russel az, aki „misztikus intuícioról” beszél, amely, szerinte, a „felfedett titok”, a „megvilágosodás”, aminek viszont „első és legkövetlenebb eredménye a megismerés egy olyan módjának lehetőségébe vezetett hit, melyet kinyilatkoztatásnak, belső látásnak vagy intuíciónak nevezhetünk”. Természetesen „misztikus intuícioról” van szó, amelynek forrása ugyancsak kézenfekvő módon a metafizika, „vagyis az arra irányuló kísérlet, hogy a világot mint egészet fogjuk fel” (Russel). Nem filozófiai, hanem költészeti következményekre kell gondolnunk Komjáthy Jenő

lírájával kapcsolatban — a szimbolizmus eszmei alapjaira. Elemi módon ez a misztikus intuíció testesül meg Komjáthy Jenő lírájának a síkján az *álmok álmodója* alakban, amely a magyar szimbolista irodalom első korszakának a hős-típusa is.

Nem arról az álomformáról van szó, amelyet Arany László emleget a *Déliabok hőse* soraiban, ahogyan Rónay György interpretálta az „élet álom” problematikát taglaló áttekintésében. Ez a típusú álom Madách Adámjéé inkább, és ha nem is a cselekvést, de a cselekvés, a történés iránti igen intenzív vágyat hordozza, lévén aktivista álom a költőé. Észlelhető, hogy Komjáthy Jenő is eljátszik a romantikus álom-fogalom hagyományosságával *A múltból* című költeményének zárószakaszában:

S hol a szent liget árnya béfed,
Új, csodaszép életet élek,
Tündérsziget ölébe fogad,
Álmodom boldog, mély álmokat.

Ezek az álmok nem a szimbolista költő álmai. Az, amikor álmodóvá válik, a költői látás új minőségeinek megszerzését ígéri, s egy más költői magatartásformát is sejtetni enged:

Hogyha véletlenül utadba téved,
Óh, meg ne szólítsd őt, az álmodót!
Porszem! Ő nem ér rá mulatni véled,
Kutatva, látva egy mélyebb valót.
Lelkébe néz...

— — — — —
Mert látja ő, mit nem lát senki más:
Titkaid: élet, sír, föltámadás!...

A vers, amelyből ezeket a sorokat idéztük, *Az álmodó* címet viseli, és Komjáthy Jenő önköltői mivoltának első és alapvető meghatározásait adja, verseskönyvének tizedik költeményeként. Az álmodó itt testi megjelenésében Baudelaire albatrosza, akinek igazi hona nem a hétköznapi létezés, hanem a gondolat, amely „fényes, gazdag élet”. A jellemzés részletei ebben az 1890-ben írott hetvenegy soros versben a szimbolista költő fő vonásait állítják eléink. Mi most az alábbi karakterisztikus mozzanatait emeljük ki ennek a leírásnak:

Egy szó csupán, mit sokszor úgy keres,
Egy szó, amely világok magva lesz;
Nem pusztá szó, de Istenige: tett,
Mely a lét kútfejéből született,
Ki a dolgok a szívek mélyébe lát:
Oh meg ne bántsad az álmok nagy fiát!

A költő első lépcsőfoka után a második a „világúré”:

A szellemek fölött korlátlan úr ő;
E honnak ő királya, Istene,
Mikéntha mind körülte lejtene,
Mi fényes és vidám, mi tiszta és mi szép,
És szembe véle nyájasan királyi nője lép;
Körötte lejtne mind, mi önzetlen, mi nagy,
Mi Istent üdvözt, mit gondol istenagy.

Utópia képe következik ezután, ott király a költő, s uralma a szabadság, az emberek közötti egyenlőség, az önzetlenség diadala, amellyel a képzelet mindenhatóságának jelensége is együtt jár. Ha tehát az előbb még a dolgok és szívek mélyébe látórol volt szó, itt ebbe a boldog utópiába látó jelenik meg:

Ki e szabad s dicső világba lát:
Tiszteljed őt, az álmok nagy fiát!

Nő természetesen a képzeletnek, a már emlegetett misztikus intuíciónak a hőfoka, elragadtatása is. A „látó”, miközben teremtett Utópiájának mind szubtilisabb jellemzőit tárja fel, önmaga minősítésében is hasonlóképpen jár el:

Világszem ő! Nem ismer tért, időt se;
Örök gyönyörben úszó, isteni;
Világúr ő, az álom méla hőse,
Nem kell neki csak egyet inteni
S körülte él, sugárzik, zeng, lobog,
Csapong, repül, örvénylik, dúl, ragyog.
Mind testet őt, aminek lelke van...

S a végső pont, a harmadik foka a „látásnak” következik:

Ki a szerelem őshonába lát:
Szeresd őt, az álmok nagy fiát!

Az álmodó és az álom problémája egyaránt figyelmet érdemlő tehát. Az álmodó több, végeredményben azonban mégis csak egyértelmű meghatározása van a Komjáthy-versekben. Az idézett versben az „álmok nagy fiáról” és az „álmok méla hősről” beszél, a *Kérdés* című versben az „álmok fejedelme” kifejezés van, az *Elmélyedésben* az „álmok hőse”, a *Búbánat* I.-ben az Asbóth Jánostól kölcsönzött „álmok álmodója” van a szem előtt:

Fölnyitá szép ajkát a rózsá:
 Mi bánt óh álmok álmodója?
 Emelt fejét himbálta a topoly:
 Magányos lélek, min gondolkodol?

S már Komjáthy Jenő verseskötvének a végén, az *Óh, mennyi fény* című versében az álmodó alakja hármas „istenségé!” alakul át:

És aki ezt az álmot látja,
 Elmerül édes andalgásba. —
 Hisz én vagyok ez álomlátó,
 Az ébrenalvó, alvajáró!

Az *álmodó* párja ez az ugyancsak hosszabb, több mint százsoros vers, amely az Éloa-ciklus darabja már. Az a vers sem hagyott kétséget afelől, hogy hova irányul a „látó” költő figyelme, a képzelet milyen világba akar eljutni, itt azonban a megérkezések eksztázisa is hangot kap:

...Eleven álom

Rezeg a lombokon, fűszálon
 És álomnyüzsgés, álomélet
 Pezsdíti föl az erdőt, rétet.
 Kitérve kéjes lihegésbe
 Izzik az élet dús egésze.

Komjáthy Jenő versvilágának álomlátója, éppen az *Óh mennyi fény...* című verse alapján „már itt a földön mennybejáró”. Am nem új égről, mennyről, hanem új földről beszél az „álomszenvedélyt” (*Va bank!*) ismerő költő, amely a „főnséges álmok őshona”, ahogyan azt a *Nyugodt a lelkem* című versében nevezi.

Érthető tehát, hogy az álomlátóval szemben a lírai én Messiás alteregója központi szerepet nem tud Komjáthy Jenő költészetében játszani, de az is bizonyos, hogy a lírai ének, ha vágyott „szabad hazájába” (*Megnyugvás*) akar jutni, vagy abba pillantani be, a Messiás-szakaszon is át kellett esnie. Egyetérthetünk ugyan Kiss Endre ama állításával, amely szerint az én és a világ között észlelt szakadék, diszkrépancia produkálja a Messiás-áttitűdöt mind Nietzschénél, mind pedig Komjáthy Jenőnél, de ugyanakkor arról sem feledkezünk meg, hogy Komjáthy eszmélkedésében nem annyira az ideál és a való összeegyeztetésének a vágya van, nem a kor jelene „megváltása” a vállalt feladat, hanem annak a világnak az újra való megteremtése, amely ismét a harmóniák világa lesz, mint amilyen az élet valamikor volt. De itt is az álom az ősalap, miként azt a *Magdaléna* című verse jelzi is:

Szemlélve lázas küszködéseit,
 Elfog egy névtelen varázs
 És egy csodás álomba szédít:
 Hogy én vagyok a Messiás!

Ugyanebben a versben arról is beszél, hogy a költő messianizmusa valójában a vágyott „Óshonba”, az Utópiába való jutás lehetősége:

A boldogság, a fény honába,
 Atyám házába viszlek el.
 Nem hagyalak e rideg világba',
 Hol minden lelki vést lehel...

Ez az a költészeti pont, amelynek értelmezéséhez inkább az orosz s kevésbé a francia szimbolista költészet kínál fogódzókat. Komjáthy Jenő egy Volinszkij, egy Belij, egy Szolovjov nézeteivel rokon eszméket hirdet. Bakcsi Györgytől tudjuk, hogy például „Szolovjov filozófiai úton mutatja ki, hogy egyedül a szimbólumok vezethetnek el bennünket az elvesztett mennyei világba, és ezért a költő egyszersmind teurgosz is, az istenség szolgája, egyedüli összekötőnk a távoli Édennel”. Komjáthy a *Margit húgom emlékkönyvébe* című versében ezért írhatja le: „A költészet vallás s a költő messiás!” És ugyanilyen szellemben írhatja le a költő-messiás meghatározását is a *Törj össze mindent* című költeményében:

Csak az a kornak messiása,
 Ki szívben újjászületett.

Lélekben újjá, önmagából,
 Megistenült lény, önvilág,
 Egy szikra Isten homlokából,
 Föltétlen új, remek, csodált...

A Reviczky Gyulát sirató versében pedig ezeket a sorokat is megtaláljuk:

Nem lesz a költészet mindig betegség!
 Közelg a nap, én érzem fergetegjét,
 A lélekifjító vihart;
 Belép az álom ihletett betegje
 A dús, aranynapú, zengő ligetbe,
 Miért a bús Reviczky halt.

(*Reviczky Gyula halálára*)

Csak jelezzük itt, hogy Komjáthy Jenő is továbbadja azt az Asbóth Jánosnál már megszólaló gondolatot, hogy a költő vezérségre hivatott. „Uralkodó legyen a költő!” — kiáltja a *Tettvágy* című versében, ugyan-

akkor a költő hontalanságát, nem evilágiságát is hangsúlyozza a *Ha majd a hír...* című költeményében a „boldogtalan s magányos én” kétarcúságáról vallott nézete bizonyosságaként.

Komjáthy Jenő „újjászületett”, messianisztikus lírai énjének vannak a misztikussal vegyes vallási vonásai is, amikor a messiási önfeláldozás képzeletére hivatkozik, mondván, hogy ő az, aki a világbűneit magára veszi (*Önvád*), s spekulatív módon következteti ki az emberiség megválthatatlansága gondolata alapján, hogy a világ legnagyobb bűnöse ő, mert „nincs bűn ez óriási gömbön, melyet nem én követtem el” (uo.). További vizsgálódásra méltó az a megfogalmazás is, amely szerint, amiért az embert meg nem válthatta, „önmagának pokla” lett.

Mindenképpen azonban az a jellemző Komjáthy Jenő lírai hőisére, hogy mintegy az teljesíti be a francia Paul Adam 1889-es jóslatát, ha nem is a misztikus korról, de a misztikus emberről: „Az eljövendő Korszak misztikus lesz. Misztikus és istenhívő. Meghozza az embercsodáját, aki megveti a fájdalmat, elmerül a képzelet álmaiban, a szokássá vált hallucinációban, újra részesévé lesz a primitív és isteni lényeknek, s alkotóvá válik, saját gyönyöreinek és elragadtatásainak alkotójává.” A fő szempont ellenben mégiscsak az, hogy Komjáthy Jenő költészetében az utópisztikus elemek kerültek túlsúlyba, nézzük a költői vágyvilágnak akár nyomatékosabban társadalmi, akár hangsúlyosabban érzelmi-képzeleti vonatkozásait. Saint-simonizmusának meglétéről Komlós Aladár beszél, ám kérdés, Komjáthynál mekkora eszmetérületet jelölhetünk a francia utópista szocialista nevével. De problémánk lehet az, hogy vajon Komjáthy Jenő elképzeléseiben az emberi közösségek megszervezettségéről egyáltalán minősíthetjük-e valamelyik ismert utópista eszméinek a segítségével, azaz, találunk-e Komjáthy Jenő verseiben annyi társadalmilag-történelmileg is értékelhető konkrétumot, hogy a nagy általánosságon túl vállalkozhatunk utópiájának meghatározására, és nem kell-e mindazt, ami itt a költőnél lényeges, azt a romantika egyetemes örökségéből kifejtettnek tulajdonítani, s közvetlenül az utópisztikus elképzelések XIX. század második felét jellemző új virágzásának kontextusában szemlélni ezt a költőileg megálmodott világot. Annál inkább így volt ez, mert a társadalmi-politikai praxis igényét nem látjuk megszületni, a Komlós Aladár által idézett, *Jókai és a társadalom* című kézirata a kitűnő diagnosztát mutatja csupán („A társadalom nagy átalakuláson megy keresztül. A forradalom törvénytelen ágyából született, de már adoptált elv, a jogegyenlőség — nem oldott meg minden kérdést... A kérdés: kié legyen a hatalom? A feudális intézmények romjain épülő polgári társadalom még föl nem épült, még ki nem alakult. Az építkezésben váratlan nehézségekre akadunk. A romok egyrésze is útban áll...”), a saint-simonizmust pedig a költő messiás-képzetével lehet elsősorban kapcsolatba hozni. Komjáthy verseiben tehát hiába keressük a társadalmi képet, az utópia Komjáthynál is művészi eszköz, de nem az írói korrekcióhoz, hanem az álom-távlat

megszerzéséhez. Az is érzékelhető, hogy ezt az annyiszor emlegetett Utópiát önmagában nem tudja elképzelni, ha róla szól, leginkább összeveti jelenével, amelyet tagadni akar: az ideál-honról készült kép ezért ugyanúgy közvetett módon készült, mint ahogy közvetettnek létszik a jelenét, jelenében világidegenségét ábrázoló képe is.

A zseni-én méz szembe tehát a világgal, ha tagadni akar, és teszi azt legrésztesebben a *Ha majd a hír...* című, 1891-ben írt (és túlírott) költeményében:

Gyűlöljetek mint egykoron
S tapossatok meg engemet!
Nem jött el még az én ikorom:
A szabadság s a szeretet.

Nem jött el még az én időm,
Még rab a szív, koldus az ész,
Fülembe zúg még rémítően
Az ős sirám, átokverés.

Még zúgja mind vad átkait
A gyűlölet s a butaság,
A szolgaság uralkodik,
Kietlen még e szép világ. —

„Korlátlan és szabad szív” (*Tettvágy*), a békésen együtt egészet alkotó részek (*Álom és valóság*), a trónra emelt szív és ész (*Tettvágy*) — íme, a magasra csapó, a vakmerővé lett képzelet e „földi” célokat festi a versek „türelmes vásznára”. Nem próféciót mond, hanem az ígéret bizonyosságával beszél arról, aminek be kell következnie:

Alkikor a föld is újra lakható lesz,
A szép, szabad világban óh be jó lesz
Követni lelkem ösztönét!
Szabad gyönyör, amelynek híja nincsen!
Föltárom én, hogy holtat is hevítsen,
A sírok ádáz börtönét!

(*A kötelességhez*)

Mindez, s az ezzel rokon képek és gondolatok a költői eszmélkedésnek csak „földi” vetületei, és lényegében prózaiak is a lehetséges vonatkozásai. A szimbolikus költői ihlet és lírai elvárás mintegy ezeken túl fejt ki munkáját.

A „fensőbb lét”, amelynek vágyképe *A homályból* című programversében már megjelenik, kötetek későbbi verseiben az „eszmék világaként” tú-

nik fel, amely Schopenhauer tanításainak világa is egyúttal. Efelé két úton is siet Komjáthy Jenő. A küzdelmesnek ígérkező gyalogút az egyik, amelyről az *Arnyék borult rám...* című verse beszél:

Tudom, hogy győzni fog az Eszme,
De útja vérrrel van jegyezve,
A hősré gyász.

Az Eszme lesz diadalívem,
Fönnen csapong az ész, de szívem
Titokba' sír...

A másik a látomások útja:

S ha elnyelének mindent már a lángok,
Támadni lássak ragyogóbb világot
S fönnen kiáltalak: Látok, újra látok!

(*Megszült a világ.* II.)

Ez az különben, amelyik célba is viszi, hiszen a *Megszült a világ*, amikor a „nagy Pán” halálát sirató, egyben a ragyogó világ keletkezésének az ígéretét hordozó vers is. Kezdetben nevezi tündérszigetnek (*A múltból*), majd lesz „álom őshona” (*Nyugodt a lelkem*), „eszmehon” (*Bolyongjak...*), illetve „regehon” (*A nyár dalai* VII.), később „őshazáról” (*Honvágy*) és „ősi honról” (*Euthanázia*) beszél, és ezek az utóbbi terminusok fejezik ki legpontosabban a költői felfogást. És a visszatérni ige a költői képzelet cselekvését, ennek a cselekvésnek pedig a Komjáthyra annyira jellemző *honvágy* a motorja, mert a „szabadság és szerelem őshazája” iránt ezt érzi:

Elégek én ragyogva fényben,
Szétáradok az összességben,
Magamat égbe ragadom,
Az ősi honba visszatérek
Tisztán és szabadon.

(*Euthanázia*)

Egy új illést látunk szekerén szállni — az elképzelés nagy hatású és megszabású voltához nem is lehet méltó más jelkép:

Lesz még egyszer külkelet,
Diadalnak büszke napja!
Látni fogtok engemet
Lángszekéren fölragadva.

Ünnep lesz a természetben,
Az örök nap fog ragyogni
És a légben szél se rebben,
Nem fog a vész háborogni.

Égen felhő nem fog úszni,
Tiszta lesz a nagy világszem;
Ámde még se fog szomjúzni
A mezőkön egy virág sem...

(Lesz még egyszer kikelet!)

Vitathatatlanul, a korszak talán leginkább központi eszméjénél-élményénél állapodunk meg, ha ennek a bizonyos „őshazának” a visszaserzéséről, költői újralfedezéséről, meghódításáról olvasunk. Nincs talán szimbolista művész, aki ne indult volna el nemcsak megkeresni, hanem meg is találni ezt az ősi hont. Tudjuk, Gauguin valószínűleg is kiköltözött Európából, és a századvég még egyetlen „őshazájában”, Tahiti szigetén, állapodott meg. Komjáthy maga teremt magának Tahiti-Utópiát — teljességgel romantikus alapokról indulva ki, hogy azután a versekben elképzelésének alakulási görbéjét is felrajzolja. A „lét varázsát”, a „létegyöntört”, az „ősi kéjt” előbb konkrétnek látszó őstermészetben akarja megszerezni, ha az ossiáni vagy szaharai hangulat-képet ilyennek lehet egyáltalán tartani:

Mért nem születtem ottan én,
Hol az oltár mohlepte kő
S az erdők szentelt rejtékén
A természet vad fia nő!

Hogy Zahara futó porán
Száguldának mint beduin,
Testemmel a puszták lován,
Gondolatom lég szárnyain...

(A nyár dalai III.)

Majd felfedezi, hogy a „gyönyörök és fájdalmak őshazájába” a visszaemlékezés segítségével juthat el, csak az elvesztett Édenre kell mitikus emlékezéssel emlékezni. És Komjáthy Jenő megírja az egzotikus csodáról legszebb verseinek egyikét *Honvágy* címmel. Kép- és nyelvtերemő ereje teljében látjuk ebben a versben a költőt, egyben a szimbolista vers határzónáiban is, hiszen szecessziós vibrálások is rákerülnek a vers-képekre. Hogy nem átlagos Komjáthy-vers ez, az is bizonyítani látszik, hogy verseskönyvének szinte pontosan mértani középpontjában van, költőisége dolelőjén is tehát. E vers teljesértékűségéről a bevezető részek győznek meg elsősorban:

Elvágom innen. Nem itt van hazám.
 Sütött már szebb világok napja rám.
 Jártam beszédes, zengő ligetek között,
 Égettek halhatatlan gyönyörök.
 A koronás, az égmagas fák
 El-elmerengve azt suhogták:
 Mily édes élni, álmodozni,
 Álmokbul ágokat bogozni!
 Az illatnyelvű pompás napvirágok
 Magasztalták a nagy szellemvilágot:
 Mily édes élni, fönнен érzeni,
 Vágyakbul szirmokat növesztetni!
 És láthatatlan zene zendül
 Zenegve boldog szerelemrül,
 Tanítva, mi tehet
 Élőbbé életet,
 Hogyan lehet
 Fokozni végtelen gyönyört,
 Hogyan lehet
 Ifjabb az ifjú, kéjesebb a kéj,
 Mélyebb a mérhetetlen szenvedély...

A költő ebben a csodás, varázslatos világban Orpheusz, s hogy milyen a pillanat nagysága, az isten-kép mérni engedi:

És ha daloltam —, ó csodák csodája! —
 Visszhangzott a mindenség palotája;
 Tettek születtek mindenik szavamból,
 Sátort szövék a zengő sugarakból
 s a fényes hangokon föltámadt egy világ.
 Ha örömet daloltam:
 Rejtelmes, édes rettegésbe
 Tört minden álmatag levélke;
 Sejtelmes, méla suttagásba
 Merült az óriási pálma,
 S maguk az Istenek most istenvoltukat
 Tisztultan, újra, fönнен érezék
 S kigyúlt szemükben boldog büszkeség...

Amikor képzethez nyúl, az Éden és az aranykor képzetén kívül másra nem is tud hivatkozni, de ezek éppen hagyományos voltak miatt jelzik félre nem érthető egyértelműséggel azt az eszmekört, amelyben Komjáthy Jenő mozog, amikor lét-utópiáját teremti.

Világtörténelmében a demarkációs vonalat is mitológikus képzetrel húzza meg: Pán élete és halála e vonal két oldalát mutatja már. Ami e

vonalon túl van, az már egyértelműen az aranykor, az éden időszaka, s mint éneklí *Új nyár* című 1891-es versében, „élnek az Istenek” is, és „rajzlik a lét”. Ez a bizonyos „új nyár” tehát költői „újraatermelése” annak, ami „öröktől fogva hatalmas, játszi, szabad”. A boldog, a csak biológiai létezésnek e rajzában Komlós Aladár saint-simonista hatásokat vél felfedezni, és idézi a saint-simonista *Enfantin* mondatait az embernek a gyönyörhöz és a szerelemhez való jogáról. Komjáthy Jenő versében a lét ezen az ősi fokon és ebben a visszahódított őshazában a „szerelem ünnepe”:

Ifjú szívembe sűt íme megint
Nyár heve, napja, a mennyei tűz!
Szemem az isteni szembe tekint,
Rajzlik a lét, pazar álmokat úz.

— — — — —
Párzik az állat, az élet ujjong,
Az örök, az ősgorgia foly;
Habzik az ősdűh, újolvá zszibong,
Kavarog a kacaj és a sikoly.

Ünnepel, égig csap föl az ösztön,
Vérbe fut a szem, az ajk eleped.
Nemzeni tör mind s élni öröklőn
Megkap a vágy most mindeneket.

— — — — —
Isteni vágyak kelnek a földből
Nemzeni, szűlni új fiakat,
Újrateremteni, ami öröktől
Fogva hatalmas, játszi, szabad.

Innen már csak az „eszmék világába”, a Schopenhauer kínálta „öntelen, szent világba” lehet jutni, és Komjáthy, következetesen, ezt az utat is megteszi, noha ott már a „semmi” van csupán, melyről „mincs földi képzet” sem, ahogyan a *Schopenhauer* című versében ezt kifejti, magyarázza. De itt is, mint Komjáthy Jenő költészetében általában, nem a világról, hanem a költői énről van szó, amely fölöttébb jellemzően a költőre, „ősmivoltát” akarja megtalálni (*Szállj magadba!*), mint ahogy verseskönyvének utolsó verseiben az „ősige” eszméje ragyog fel.

A szimbolista költő „ideológiája” jelen van tehát Komjáthy Jenő költői gondolkodásában, és ha ezt az ideológiát valamilyen épületnek képzeljük ei, akkor az „ősi” és az „új” — ez a két melléknév, amely annyi jelzős szerkezet egyik tagja a költőnél — valamiféle tartóoszlopok abban. Nem egymással felel ez a kettő, mint gondolni lehetne: egymást feltételezi, magyarázza e költői világban — az „új” tulajdonképpen a köl-

tőileg-látnokian visszaszerzett, újratereztett „ősi”. Itt és így azután működésében láthatjuk azt is, amit a szimbolizmusról szóló szakmunkák a szó mágiájának szoktak nevezni. Komjáthy például az ősi és ős szavakat nem a szokványos, az értelmező szótárak adta magyarázatok értelmében használja, hanem a ritkább költőiben, amelyben később Ady Endre is. Ilyenképpen az ősi az egyetemesen mitikus jelöli, a létezés teljességének aranykorát jelenti. Nemcsak őshonról, őshazáról és ősmagányról tud, hanem ősúrról, ősirámról, ősnymorról, ősongiáról, ősi szépről, ősi gondról, ősrégi szomjóról és szégyenről, ősmivoltról és őslényegről, ősnedűről, ősfejről, őserőről, őstalajról és ősi igézettről, őskéjéről és ősharagról, összezettről és őstitokról, ősi talányról és ősi igazról, de ősfáról és ősnapról, őserőről és őszúról, végül őshatalomról, őshazugságról és őskeresztről is. Találunk e felsorolásban az elmúlt száz esztendő megkoptatta s kompromittálta jelzős szerkezetet is. Komjáthy Jenő költeményeiben azonban még trissen, újdonságuk hamvasságában bukkannak fel.

Amiként az *ősi*nek, az *új*nak is prófétája Komjáthy Jenő. Somlyó György a modern költészettről írott könyvében az új modern költészet felfogásával kapcsolatban a Rimbaud emlegette és követelte „új”-ról szólva írta, hogy ez az igény „annyira benne rejlett a kor kontextusában, hogy még a messze magyar végeken is rá kellett találni példa nélkül is; nem sokkal, mindössze egy évtizeddel Rimbaud után”. Aki rátalált erre, az Komjáthy Jenő volt, aki „mintha az általa nem ismerhetett rimbaud-i szavakat ismételné, ugyanazzal a kényszerítő stilisztikai fordulattal” mondja:

Mert új világ: új hit, új állam,
Új hon, új élet kell nekünk,
Új gyönyörök, új fény, új eszmék,
Mindent újból kell kezdenünk.

(Szózat)

Új napokat látok robogni,
Új földeket kerengeni.

(Meg tudnék halni)

Tudjuk azonban az újnak ez a művészeti problémája, ami természetesen nem csupán művészeti, hanem életbeli kérdés is, nem Komjáthy Jenővel szólalt meg először a XIX. század második felének magyar irodalmában. De hogy Komjáthy Jenő e fogalmat új jelentésminőségekkel gazdagította, kétségtelen. S nem is az egyetlen Komjáthy Jenőnél a Somlyó György idézte mondatok. Az első költői kinyilatkoztatások pedig egyértelműen jelezték, hogy az *új*, a legradikálisabb is, az *ős*ivel van kapcsolatban, mind a kettő pedig a költői látnoksággal:

Keressük őt, a titkos Istent,
Világ szívét, az Ősurat,
Már nincs erő a régi hitben,
Törjünk merészen új utat!

— — — — —
Arcodba nézni, ősi fenség,
Gyönyörű lesz nekünk, rémítő!

(A nagyszívűek ...)

Az *Álom és valóság* című költeményében az „új idők merész csodáját” említi, *A magasból* címűben az „új világról” a következő kontextusban beszél:

Vér láza: itt a lét varázsa,
Dallam a tett és tett a vágy,
Az akarat: erő s a szellem
Lelkére két egy új világ.

Az új a költői látókság feltétele Komjáthy Jenő felfogásában. Amikor a *Megnyugvás* című versében azt írja, hogy „Új szemmel, új érzeléssel Szabad hazámba látok...”, akkor arról az ősi honról beszél, ahová legnagyobb eszmei vívmányaként képzelete, mint láttuk, elérkezik. Ezért határozhatja meg azután az „új életet”, „új forradalmat” hirdető dalát, hogy az valójában „emlékezés az életre” (*Memento vivere*). Ilyen értelműek a *Még egy tusa* sorai is:

Új kéjek intenek felém
Ölemben végtelen hazám!

Ugyanez a vers az új támasztotta mámorral van tele. Beszél ebben új gyönyörűről, új szerelemről, új vágyról, új életről, új eszméről, új célról, új harcról. A *Dac* című az új dacot említi. Valójában Komjáthy Jenő verseskötvének az utolsó versei között való *Nem sírok többé, Hurrá!* és *Meg tudnék halni...* címűek teszik egyértelművé az ősi és az újnak összefonódását, egyneműségét, végső fokon azonosságát is. „Belőlem hajt a lét s újból kigyullad Az örök új világ, az ősi fény...” — olvassuk az elsőben, a másodikban „az új, az ősi, isteni” világot említi, a harmadikban pedig ismét tozódni kezd Komjáthynek ez az újról alkotott felfogása:

Úgy érzem, új, csodás világot
Vagyok képes teremteni;
Új napokat látok robogni,
Új földeket kerengeni.

Új lényeket látok születni
 És elenyészni perc alatt —
 És mintha én volnék azokban
 Az örök élő gondolat.

Új lelket öntök mindenekbe,
 Új arcot ölt minden dolog
 És a megcsontosult anyagban
 Új, gazdagabb szellem lobog.

Új testet ölt az ősi lélek,
 Megifjodik az ó világ...

A misztikus látnok racionális utópiája — ez Komjáthy Jenő költészete a körben, amelyet most vizsgáltunk. Az ő „új”-a nem a jövő méhében feltámadásra váró valami, hanem költőileg realizált jelen, s van, mert a költőnek a szóba vetett hite teremtette és az tartja is fenn. Ő hitte, hogy „szárny a szó, nem szolgál-járom” (*A nyár dalai*. VII.). S ez is a szimbolista költő hitvilágának szerves része.

Alakulástörténeti szakaszok egymásutánjai a költői életdráma felvonásai is, amelyek segítségével egy megtett eszmei-esztétikai utat mérhetünk. Eszmei fejlődésről, még pontosabban: eszmei kibontakozásról kell beszélnünk. Az „álmok álmodójaként” fellépő lírai én az istenfunkcióit magára vállaló látnokká alakul át, s a metamorfózisok, amelyek mindezzel együtt járnak, nagyon is drámai léthelyzetet tesznek lehetővé a költőnek elképzélni.

Gyökerét Komjáthy Jenő jelen-látásának jellemében kell keresnünk, ez pedig az elidegenültség változatainak a képét mutatja. Minősítései, érzelmi töltésű ugyan valamennyi, karakterüket tekintve mégis filozófiai vetetűek, a terminológia pedig a szimbolista költő műhelyének terméke. Komjáthy Jenő költészetében a világ „elkárhozott, de szép” (*Himnusz*), torz (*Magamról*), idegen (*Reviczky Gyula halálára*), „bukó” (*Va bank!*); az élet „vérbetűs talány” (*Siralom*), „síri láz” (*Árnyék borult rám*), csillanó és villanó (*Gondolatok a halálról*); a kor „léha, satnya, porbahulló testiség” (*Új élet*); a lét „átkos fürtelem” (*Idegenben*); a jelen „nyomorult, hervadást, halált lehelő” (*Eloa, sírja*); az emberiség pedig „ezer sebében vonaglik” (*Himnusz*). A szépség mindennek visszájára fordulása itt: az „enyészet láza alkotást mímel”, „rombolva épít és teremtve öl”, ahogy apokaliptikus időkhöz álló is. Ilyen sorokat ír le tehát:

Visszás teremtés rémes képpel
 Betölti most a kapzsi, szomjas úrt,
 Gyász, borzalom sötét szépségivel.

— — — — —

Üres, halotti szemgödör, ki lát,
 Kiaszott, béna kar, mely tört emel...
 Egy dulatag, de tomboló világ.

(Az „Apokalipszis”-ből)

A szépség haldokló is:

A boldogság te vagy:
 S lakásod mégis e pokol,
 Hol lassan sorvad, haldokol
 Minden mi szép, mi nagy!

— — — — —
 Az ideál te vagy!
 S ez átkos, durva harc alatt
 Elvérzel, széthullsz, fényalak,
 Részekre törve vagy!

(*Ki vagy?*)

Az ember, természetes következményeként a fentieknek, a „teremtés szégyene”, az „istenálmok roncsa”, „önmagának létlen árnya” (*Árny*), aki „átérzi a lét keservét” (*Himnusz*). Ennek az embernek az önvizsgálata valóban pokoljárás:

Szállj magadba, szállj a mélybe!
 Járj a lelki, benső égbe,
 Mely sokáig volt pokol!
 Ragyogd be az éjék éjét
 És meglátod tiszta kékjét,
 Melyből derű s fény omol...

(*Szállj magadba!*)

A pokol-képzet egyik megjelenési formája a síri életről rajzolt kép. Az Ó Hamletje éppen úgy ezt hirdeti, mint Don Juanja. Hamlettel kapcsolatban ezt írja:

A költő ajkain halott az ének,
 Nem fáj a szíve a világ szívének;
 Hős Zrínyi itt nem érzi mély sebtét,
 S a méla bölcsét, a világ fejét
 Nem bántja gondolat, se gond,
 Az űs kérdőjelekre itt a pont.
 Nem bántja Hamletet a Lenni,
 Nemlenni itt az úr, a Semmi.

(*Sírvversek. II.*)

Megismétli ezt a gondolatot a *Valami suttog*... két utolsó sorában:

Nem lenni nagyobb jó, mint valaha lenni;
Úr itten a Senki, él itten a Semmi!

Don Juan panaszát fogalmazza meg a *Don Zsuán bánata* című versében: a híres szerelmes a „vérgyönyörben” üdvét nem leli, a „kék leánya” vele a sír felé táncol:

Egy rém vigyorg csupán szemembe,
Csontvázkarok ölelnek át,
Egy rém vigyorg, reám lehelve
A temetők gyilkos szagát.

Amikor az én kerül középpontba, az elidegenült világ képe a homály fogalmában kap általános vonásrendszert, a homály pedig a köd fogalmában konkretizálódik, meghozzá olyan módon, hogy a köd a homály jelképe is. „Sötétben él a törpe ember...” (*Himnusz*) — szólaltatja meg ezt a vezérmotívumot, hogy nyomban rá is feleljen a „hosszú homályban éltem én...” (*Életsor*) sorral. Erős szimbolista ösztönzések nyomait találjuk az e körbe sorolható költeményekben. A *Nyugodt a lelkem*... című alábbi részletét külön is ki kell emelnünk mind romantikus fényei, mind jelképi jelentése miatt:

A síri szellem hatalma
Leigáz engem íziben.
Mosolygok, bárha lelkem ködbe lát...
Az éj ködében nyílik egy virág.

Óh, ez az éj, a sír virága,
Mely örömek hantján terem,
Gyönyörű bár, halál az ára,
(Belépti díjad, cinterem!)
A sírveremre hajlik ága,
Gyökere málló holttetem,
És gyökerén enyészet férgé rág...
Az én virágom gyászos éjvirág...

A *Hagyjatok élni!* a ködruha jelképének teljességével tűnik ki, s bár már a *Dacból* című versében is ott van ez a szimbólum, a versek sorát záró szakasz (de nem az egész vers!) telitalálat:

S finom, csodás remekbe vésem,
Mi bennem vélt, formát keres.
És halkán járok, ködruhában,

Ha lábam köztetek halad,
Pedig a roppant fénytehetől
Szegény szívem majd megszakad!

A ködruha különben a nesztelenül, a halkán járás szimbóluma Komjáthy-nál.

Ebből a bizonyos lét-homályból tör ki a költő a fény felé, és egész lírai költészete, amelynek kompozícióját verseskönyve tartalmazza, eme fény felé való haladás drámai kifejezése. A kötet címadó versének első és utolsó szakasza Komjáthy Jenő költészetének, ebből a szempontból, alkája és omegája, a két szélső pont, éles kontraszt:

Ki fény vagyok, homályban éltem,
Világ elől elrejtezem;
Nagy, ismeretlen messzeségben
Magányosan lobogtam én.

S a zárószakasz:

Szívemben hordom én a lángot,
Szívemben hordom a napot:
Oh gyújtsatok rokon világot!
Én látok; ti is lássatok!

A fény motívuma is végigkísérhető Komjáthy Jenő költészetében, a Napot ünneplő soroktól a fénytől ittasodott lélek lelkesedésének a képeiig, megtett eszmei útját ezen a téren két verssorának az igemódban látható eltérésen mérjük. A *kötelességhez* című versében írta:

Hogy mint a fény, legyek szabad ...

A *Dal* című költeményében, amely verseskötetének kompozíciójában a versek utolsó hányadában található, a versmondat így módosul:

Lelkem, miként a fény, szabad ...

Ez a költemény már a megszerzett őshaza-élmény körében fogant: a költő Nap-kultusza elválaszthatatlan ettől, hiszen a boldog lét fő kritériumai között van az „örök napé” is, amelyet felhők fátylai nem rejtenek el. „Szívembe száll a béke; „Az örök nap isteni arcát Ringatja tiszta mélye...” — énekelte a *Megnyugvás* című versében. A láttatás tisztaságát viszont az Illés szekerét megidéző versének következő szakasza hozza, a magyar szimbolista líra gyöngyszemeként:

Fényhaboknak óceánján
Büszke gályák ringatóznak
S a halandók égbe látván
Gyönyörökben haldokolnak ...

(Lesz még egyszer kikelett!)

A himnikus nagy verse itt az *Óh mennyi fény!* . . . , amelynek azonban kissé paradox módon az Alkonyt festő része a legköltőibb. Természetesen a 'boldogság napjáról beszél a költő, s ott a „bőfor Alkony” vagy a „boldog Est” sem tagadása a fénynek:

De már a nagy világtűz elhalóban,
Már fénye reszket, egyre sáppad,
Rejtelmes vágyban most a tárgyak
Kínónek önmagukból és kinyújták
Kiki merészen hosszú szellemujját;
A léttel összefoly a nemlét
Nem érezik már vastényelmét
Annak, ki ősjogon uralja őket,
A lázongókat, versengőket;
A ragyogó, de éles törvényt . . .

— — — — —
Kilépnek önmagukból s messze járnak
Rejtelmes árnyak, fekete szárnyak,
De mi követjük, csak mi látjuk,
Csak mi szeretjük és imádjuk
Az ünneparcút, koszorúsat,
A jót, a haldokolva dúsat,
A lélekosztó, ragyogó Bált,
Ki homlokunkon hagyta csókját . . .

Itt a látnok szól természetesen, és a fénybelátó, homályból figyelő, a „dantei” ihletésű lírai én üzen: a fényt ünneplő, a hazatalált költői örömet harsonázó versek zöme az Eloa-versek ciklusában található, Komjáthy Jenő szerelemről szóló költeményei között. Tartósan ott kell látnunk a költőt az isten bibliai hegyén, ahogy írta, „Hóreb-hegyén a létnek” (*Megnyugvás*), hogy a „szellem hatalmas istenének” törvénytáblája legyen, azaz Mózes a küldetésstudatnak, útban az ígéret földje felé, amelynek térképét a filozófus-költő rajzolta meg.